

דין מוציא שם רע לשיטת הרמב"ם

א

ע"י בהל' נערה בתולה ג:ט: קידש נערה וגירשה וחזר וקידשה והוציא עליה שם רע והביא עדים שזינתה תחתיו בקדושין הראשונים ונמצאו זוממים הרי זה פטור. וכן אם היתה יבמתו שכנסה והוציא עליה שם רע והביא עדים שזינתה תחת קידושי אחיו ונמצאו זוממים הרי זה פטור מן המלקות ומן התשלומין. וכל הפטור אם רצה לגרש יגרש. עכ"ל.

וע"ש בכסף משנה: בפרק נערה (מו.) בעי רב אשי הוציא שם רע על הנישואין [הראשונים] מהו על נישואי אחיו מהו פשוט מיהא חדא דתני רבי יונה את בתי נתתי לאיש הזה ולא ליבם ובעיא קמייתא דלא איפשיטא פסקה רבינו לקולא. עכ"ל. והקשה המשנה למלך כפי זה על סוף דברי הרמב"ם שם, "וכל הפטור אם רצה לגרש יגרש": אבל לגרש איך יכול לגרשה והלא ספיקא דאורייתא הוא ופשיטא דאזלינן לחומרא וצ"ע. עכ"ל.

איכא לאקשויי אפירושא דהכסף משנה ברמב"ם מהא דנקט הרמב"ם את דין מש"ר על נישואין הראשונים ואת דין מש"ר על יבמתו בהדי הדדי כדין א' ולא חילק ביניהם כלל, אע"ג דלפי' הכ"מ המש"ר על נישואין הראשונים פטור מספק והמש"ר על יבמתו ודאי פטור. ואיכא לאקשויי נמי אפי' דהכ"מ, דלשיטת' ה"ל להרמב"ם למינקט דין תפיסה בענין מש"ר על נישואין הראשונים, משום דהוי ספיקא.

ונ' דאפשר לפ' את דברי הרמב"ם בגוונא אחרינא. דהיינו, דאפשר דס"ל להרמב"ם דהמש"ר על נישואין הראשונים והמש"ר על יבמתו פטורים בתורת ודאי. הנה ע"ש בסוגיא בפ' נערה: בעי רבי ירמיה שכתן בקרקע מהו בפחות משהו פרווה מהו שניהם בפרוטה מהו בעי רב אשי הוציא שם רע על הנישואין הראשונים מהו על נישואי אחיו מהו פשוט מיהא חדא דתני רבי יונה את בתי נתתי לאיש הזה לזה ולא ליבם. עכ"ל. הא איכא לפרושי את דברי רבי יונה בתרי גווני: א) כפשוטם, שהמש"ר על אשתו בנוגע למעשי' בשעה שהיתה אשת אחיו פטור; ב) שהמש"ר על אשתו בנוגע לנושאין קדומים פטור, ויבמתו היינו היכי תמצא וביטוי בשביל פטור כללי של

הוצאת ש"ר על נישואין קדומים. לפי הבנה שני' זו, קבע ר' יונה פטור של המש"ר על נישואין הראשונים ושל המש"ר על יבמתו, שהרי פטור הבעל כאן משום הוצאת ש"ר על נישואין קדומים, בין שהיו הנישואין שלו בין שהיו של אחריו. ונ"ל דס"ל להרמב"ם כהבנה שני' זו, וע"כ פסק שהמש"ר על נישואין הראשונים והמש"ר על יבמתו פטורים בתורת ודאי. (ונ' שהמאירי ג"כ הביין כזה [כתובות שם ד"ה קדש וגירוש], הגם שחסרים מילים בהמשך דבריו שם בהדפסה, כמו שכתב המגיה.) לפי זה, צ"ל דלש' הגמ' "פשוט מיהא חדא דתני רבי יונה..." קאי אנישואין קדומים, בין שלו בין של אחריו, דאית להמש"ר עלייהו חד דינא, דהיינו פטורא.

ב

ע"ש בהל' נערה בתולה בהל' ו: כיצד הוצאת שם רע הוא שיבא לבית דין ויאמר נערה זו בעלתי ולא מצאתי לה בתולים וכשבקשתי על הדבר נודע לי שזינתה תחתי אחר שארסתיה ואלו הן עידי שזינתה בפניהן ובית דין שומעין דברי העדים וחוקרין עדותן אם נמצא הדבר אמת נסקלת. ואם הביא האב עדים והזימו העדים שהביא הבעל ונמצאו שהעידו שקר יסקלו וילקה הוא ויתן מאה סלע: ועל זה נאמר ואלה בתולי בתי אלו העדים שיזימו עידי הבעל. עכ"ל.

הנה פשוטות לש' הרמב"ם היא שחיובי המוציא שם רע אתו בתורת חיובי הזמה, כלו' שכשהוזמו עידי הבעל, חלו חיובי הזמה בחדא מחתא גם על העדים וגם על הבעל, והיינו דכתב הרמב"ם "והזימו העדים שהביא הבעל ונמצאו שהעידו שקר יסקלו וילקה הוא ויתן מאה סלע: ועל זה נאמר ואלה בתולי בתי אלו העדים שיזימו עידי הבעל..." , שחלק מחלות חיובי הזמה חל על הבעל ומחייבו במלקות ומאה סלע, והזמה זו היא גוף ומחות המחייב את חיובי המש"ר. וזהו שכתב הרמב"ם בראש הפרק (הל' א – מעין לש' הגמ' בכתובות מו.): המוציא שם רע על בת ישראל ונמצא הדבר שקר לוקה שנ' ויסרו אותו... ע"כ, כלו' דנתחייב הבעל בתורת דין הזמה, שע"י שנמצא שהעידו שקר, דהיינו שחל דין הזמה, נתחייב הוא. והכי מוכחא נמי מדברי הרמב"ם לקמן בהל' יב: וכן זה שיאמר האב ואלה בתולי בתי הן זוממי עידי הבעל. ע"כ. כלו', שדין וחיובי הוצאת שם רע באים דווקא ע"י הזמה, לא כהיכא תמצי בעלמא אלא כעצם המחייב שקבעה תורה.

והנה ביאר מרן הגר"ח הלוי זצ"ל ששי' הרמב"ם היא שחיובי הזמה אתו משום חלות שם עדים זוממים על העדים, שכשחל על העדים שם עדים

זוממים, ממילא חלו עליהם חיובי הזמה, שאין חיובי הזמה עונש על מעשיהם של העדים אלא הרי הם דין שחל על מי שיש להם שם עדים זוממים. ומסתברא, וכן משתמע מדברי הרמב"ם, דה"ה נמי בנוגע לבעל המוציא שם רע, שחל עליו שם מוש"ר וממילא נתחייב במלקות ומאה סלע.

ויש להקשות על דברינו בכיארור שי' הרמב"ם ועל דברי הרמב"ם עצמם בהל' נערה בתולה מדברי הרמב"ם בהל' סנהדרין (ה:ג): המוציא שם רע אין דנין אותו תחלה אלא בבית דין של עשרים ושלשה מפני שיש בדינו צד לדיני נפשות שמא יהיה הדבר אמת ותסקל הבת. לא נאמנו דברי הבעל ובא האב לתבעו בקנס דינו בשלשה. ע"כ. דברי הרמב"ם הם כפי הסוגיא בסנהדרין ח:.. הנה בארנו לפי ברירות דברי הרמב"ם בהל' נערה בתולה שהזמת עידי הבעל גופה מחייבו במלקות ומאה סלע, שכן קבעה תורה שאך ורק ע"י הזמה מיחייב המש"ר, וא"כ איך יתכן שיבוא האב בנפרד לתבוע את קנס מאה סלע מן הבעל, דממ"ש, אם הוזמו עידי הבעל, כבר נתחייב הבעל בזה בקנס מאה סלע, ואם לא הוזמו עידי הבעל, א"א לחייבו עוד בקנס מ"ס.

ונ"ל שמדובר שבא האב לתבוע את קנס מ"ס בענין שיש להסתפק אם הביא הבעל את העדים או אם באו מאליהם, או בענין שיש להסתפק אם הבעל בעל כדרכו או לא, וכדומה, שאם חסר תנאים אלה ועוד ה"ה פטור מחיובי המש"ר. (ע"ש בהל' נערה בתולה ג:י-יא). מדובר בענין שכן הוזמו עידי הבעל, אלא שטוען הבעל אח"כ שפטור מפני שבאו העדים מאליהם, אן שלא בעל כדרכו, וכדומה, והאב טוען להיפך ושהבעל חייב.

הרי ע"ע ברמב"ם שם בהל' א: המוציא שם רע על בת ישראל ונמצא הדבר שקר לוקה שני' ויסרו אותו... ונותן לאביה משקל מאה סלעים כסף מזוקק... ע"כ. ועי' לקמן בהל' ד: ומצות עשה של תורה שתשב אשת מוציא שם רע תחתיו לעולם שני' ולו תהיה לאשה... ואם גירשה עבר על לא תעשה שני' לא יוכל לשלחה כל ימיו... ע"כ. הנה חייב המש"ר להלקות, לשלם, ולהיות נשוי לאשתו שהוציא עלי' ש"ר, ואסור לגרשה. מיהו, עי' בכותרת להל' נערה בתולה בנוגע למש"ר: ד) שתשב אשת מוציא שם רע תחת בעלה לעולם. ה) שלא יגרש מוציא שם רע את אשתו. ואיכא למשאל אמאי השמיט הרמב"ם את חיובי מלקות ומאה סלע מן הכותרת ונקט שם רק המצוות על המש"ר להשאר נשוי לאשתו ושלא לגרשה.

ונל"ב ע"פ דרכינו בשי' הרמב"ם דשאני חיובי מלקות ומאה סלע מן החיובים להשאר נשוי לאשתו ושלא לגרשה. הנה חיובי מלקות ומאה סלע

הוּו חִיּוּבֵי הַזְמָה, וְעַכְלָפִי שִׁי הַרְמַב"ם אֵינֶם חִיּוּבִים רִגְלִים, אֲלֵא הִ"ה חִיּוּבִים חֲדָשִׁים דָּאֲתוּ מִמִּילָא מְשׁוּם חֲלוֹת שֵׁם מִשְׁר. מִשְׁא"כ הַחִיּוּבִים לְהַשְׁאֵר נְשׁוּי לְאֲשֵׁתוֹ וְשִׁלָּא לְגִרְשָׁה, דְּהוּו חִיּוּבִים רִגְלִים. עַכְלָא מִנָּה הַרְמַב"ם אֵת חִיּוּבֵי מִלְקוֹת וּמֵאָה סִלְע בְּכוֹתֶרֶת, מְשׁוּם דְּהוּו חֲלָק מִחֲלוֹת דִּין הַזְמָה, דְּהֵינּוּ דְּהוּו חִיּוּבִים דְּמִמִּילָא שֵׁל חֲלוֹת שֵׁם מִשְׁר. מִיְהוּ, הַחִיּוּבִים לְהַשְׁאֵר נְשׁוּי לְאֲשֵׁתוֹ וְשִׁלָּא לְגִרְשָׁה הוּו חִיּוּבִים רִגְלִים וּנְפִרְדִּים וְלֵהֲכִי שְׁפִיר מִנָּאן הַרְמַב"ם בְּכוֹתֶרֶת. עַע"ש בְּהֵל' נַעֲרָה בְּתוּלָה בְּהֵל' ד: וּמִצּוֹת עֲשֵׂה שֵׁל תּוֹרָה שֶׁתִּשָּׁב אֵשֶׁת מוֹצִיא שֵׁם רַע תַּחֲתוֹ לְעוֹלָם... וְאִם גִּירְשָׁה עֵבֶר עַל לֹא תַעֲשֶׂה... עַכְלָא. הִנָּה הַגְדִיר הַרְמַב"ם אֵת חִיּוּבִים אֲלוּ כְּמִצּוֹת רִגְלוֹת, שֶׁהִרִי לֹא הִשְׁתַּמֵּשׁ בְּלִשׁוֹנוֹת אֲלוּ בְּנוֹגַע לְחִיּוּבֵי מִלְקוֹת וּמֵאָה סִלְע. וְדוֹק נְמִי שֶׁהִפְרִיד הַרְמַב"ם אֵת הַחִיּוּבִים לְהַשְׁאֵר נְשׁוּי לְאֲשֵׁתוֹ וְשִׁלָּא לְגִרְשָׁה (הֵל' ד) מִחִיּוּבֵי מִלְקוֹת וּמֵאָה סִלְע (הֵל' א), שֶׁהִרִי שׁוֹנִים הֵם לְגַמְרִי. (וְהִגֵּם שֶׁהַחִיּוּבִים לְהַשְׁאֵר נְשׁוּי לְאֲשֵׁתוֹ וְשִׁלָּא לְגִרְשָׁה שִׁיכִים לְהַמְשִׁיר מִפְּנֵי חֲלוֹת שֵׁם מִשְׁר שְׁעֵלִי, חִיּוּבִים אֲלוּ הֵם מִצּוֹת רִגְלוֹת שְׁנִצְטוּ עַל מִשְׁר, כְּמוֹ שִׁישׁ גַּ"כ מִצּוֹת שְׁנִצְטוּ עַל מִי שִׁישׁ לוֹ שֵׁם וְדִין כ"ג, מֶלֶךְ, מִצּוֹרַע וְכו'. מִשְׁא"כ חִיּוּבֵי הַזְמָה, דָּאֲתוּ מִמִּילָא מִחֲמַת חֲלוֹת שֵׁם עַל הַגְּבוּרָא כְּחֲלָק מִן חֲלוֹת שֵׁם, וְאֵינֶם מִצּוֹת נְפִרְדוֹת שְׁנִצְטוּ בְּנִפְרָד עַל מִי שִׁישׁ לוֹ אִיזָה חֲלוֹת שֵׁם).

ג

אֵיִתָּא בְּסוּגִיָּין (כְּתוּבוֹת מו.): כְּדַתְנִיא וּפְרָשׁוֹ הַשְּׁמֵלָה... רַבִּי אֲלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אֹמֵר דְּבָרִים כְּכַתְבֵּן שְׁמֵלָה מִמֶּש. עַכְלָא. עַע"ש בְּתוֹס' ד"ה בְּשֵׁלְמָא לר"א בֶּן יַעֲקֹב, שֶׁהִקְשׁוּ אֲמָאֵי בְּעֵי רַבִּי פְּרִישֵׁת הַשְּׁמֵלָה כְּדִי לְחִיִּיב אֵת הַבַּעַל, וְתִירְצוּ: וִי"ל דְּסִבְרָא דְּלֹא מִיחִיִּיב אֲלֵא אִם כֵּן הֵעִיז פְּנִיָו לְשִׁנּוֹת הַיְדוּעַ שְׁמַחְצִיף לְהִרְאוֹת הַשְּׁמֵלָה בְּלֹא בְּתוּלִים וּנְמִצָּא שְׁקָרָן שֶׁהִיא מֵלֵאָה דָּם. עַכְלָא. וְכַעֲיִן זֶה פִּי הַרְמַב"ן (שֵׁם ד"ה רַבִּי אֲלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אֹמֵר) בְּפִירוּשׁוֹ הַרְאִשׁוֹן: פִּי קְסִבְרָא רַבִּי שְׁאִינוּ חִיִּיב אֲא"כ בַּעַל וְהוֹצִיא עֲלֵיהֶם רַע בְּטַעֲנַת בְּתוּלִים לְהַפְסִידָה כְּתוּבָתָהּ אֲוֹ לְאוֹסְרָה עֲלֵיו, וְאַחַר כֵּן נִשְׁתַּרְשַׁח בְּחִטָּא וְהֵלֶךְ וְהִבִּיא עֵדִים לְקִיָּים דְּבָרָיו לֹאמַר שְׁזִינְתָהּ בְּבֵית אֲבִיהָ... טַעֲנָן טַעֲנַת דְּמִים וּפְתַח פְּתוּחָא... וְהֵינּוּ וּפְרָשׁוֹ הַשְּׁמֵלָה. עַכְלָא. הִרִי ס"ל לְתוֹסִי וְלְהַרְמַב"ן דְּשִׁי רַבִּי, דְּהִלְכְתָא כּוֹתִי, הֵינּוּ דְּמִיחִיִּיב הַמְשִׁיר מְשׁוּם שְׁזָמַם בְּרִשְׁעוֹת נִגְדָא אֲשֵׁתוֹ.

מִיְהוּ, כְּתַב הַרְמַב"ן שֵׁם בְּפִירוּשׁוֹ הַשְּׁנִי: וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ דְּכָל שְׁבַעֲלֵי חִיִּיב אַע"פ שֵׁלָא טַעֲנָן הוּא טַעֲנַת דְּמִים... וּפְרָשׁוֹ הַשְּׁמֵלָה לְאֲשִׁמוּעִינָן דְּבִשְׁבַעֲלֵי

הוא. ע"כ. וכ"כ הריטב"א (שם ד"ה בשלמא וד"ה דברים): ויש שפירשו... שראוי לשמלה... יש שפירשו דלאו ככתבן ממש, אלא שראוי לכך, לומר דמיירי כשבעל. ובירושלמי פירשו ככתבן ממש, שבעל וטען טענת בתולים ובאו עדים... ע"כ. הרי לפי מהלך זה ברמב"ן ולפי מהלך הראשון בריטב"א, אין המש"ר חייב משום שזמם ברשעות אלא משום שהלשין את אשתו, שדיבר עלי' רע. (ושי' הירושלמי שהביא הריטב"א היינו מעין שי' התוס' ושי' הראשונה ברמב"ן).

ועי' ברמב"ם (הל' נערה בתולה ג:ו): כיצד הוצאת שם רע הוא שיבא לבית דין ויאמר נערה זו בעלתי ולא מצאתי לה בתולים וכשבקשתי על הדבר נודע לי שזינתה תחתי אחר שארסתיה ואלו הן עידי שזינתה בפניהן ובית דין שומעין דברי העדים וחוקרין עדותן... ע"כ. הנה קבע הרמב"ם שהמש"ר צריך לטעון טענת בתולים. אולם עי' לקמן בהל' יב: זה שני' בתורה ופרשו השמלה לשון כבוד שנושאים ונותנים בסתרי הדבר. ע"כ. הא פליג הרמב"ם אתוס' ואפירושא קמא ברמב"ן וס"ל דאע"ג דהוצאת שם רע בעיא טענת בתולים, ל"צ פרישת השמלה ממש. והדבר צ"ב, דכיון דס"ל להרמב"ם דהמש"ר מיחייב בתורת דין הזמה, כדנב', ולהכי כתב הרמב"ם שהוצאת ש"ר מתחילה בטענת בתולים, אמאי פי' הרמב"ם דלא בעינן פרישת השמלה ממש, שהיא מוכחת את מזימות הבעל לרע ומשמשת כחלק עיקרי של דין מש"ר מטעם הזמה?

ונ' לתרץ ע"פ ביאורנו שלעיל בשי' הרמב"ם. ביארנו שהרמב"ם סובר שהמש"ר חייב מפני חלות השם מש"ר עליו, שבכך ממילא חלים עליו חיובי מלקות ומאה סלע, כמו דין עדים זוממים לשיטתו, שכיון שחל על העדים שם עדים זוממים, ממילא חלים עליהם חיובי עדים זוממים. כלומר, חיובי הוצאת שם רע אינם חלים על המש"ר משום מעשיו אלא משום חלות השם מש"ר עליו, שקבעה עליו תורה דרך חידוש מחמת הזמת עדיו, בהדי חלות שם עדים זוממים עליהם, שהיא ג"כ חידוש. להכי אתי שפיר מאי דס"ל להרמב"ם דלא בעינן פרישת השמלה ממש, שהרי לשיטתו אין חיובי המש"ר נתחייבין ע"י עשיית מעשי רשעות, אלא ה"ה חלים מחמת חלות שם מש"ר עליו, שהיא בגדר דין הזמה, דהיינו חידוש שקבעה תורה; ע"כ ל"צ להוכיח ע"י פרישת השמלה ממש שהחציף הבעל והעיז ברע כדי להרוג את אשתו, שהרי אין עשיית מעשי רשעות המחייבים כאן. מיהו, פליגי תוס' והרמב"ן וס"ל דהבעל מיחייב מלקות ומאה סלע משום מעשיו המזימים הרעים נגד אשתו, ולהכי נקטו דבעינן פרישת השמלה ממש, בתורת הוכחה לרשעת כוונת הבעל.